

WOJCIECH MICHALSKI, KRYSZYNA KRZEKOTOWSKA

PRAWNA OCHRONA RODZINY (PRÓBA UJĘCIA SYSTEMOWEGO)

I. UWAGI OGÓLNE

Proces rozwoju nowoczesnego społeczeństwa komplikowany jest, jak wiadomo, przez wiele czynników, które przynosi cywilizacja. Uprzemysłowanie, urbanizacja, zmiany w środowisku naturalnym człowieka, różnorakie czynniki demograficzne — wszystko to rozwój społeczny ułatwia, ale także niekiedy w pewnym zakresie utrudnia i deformuje. Uruchamia się zatem, zwłaszcza w społeczeństwach socjalistycznych, najróżniejsze mechanizmy ideologiczne, polityczne oraz ekonomiczne w celu stwarzania najbardziej korzystnych warunków rozwoju społecznego i eliminacji czynników ujemnych. Mechanizmy te działają wielokierunkowo, z tym że wiele z nich ma na uwadze funkcjonowanie podstawowej komórki społecznej, jaką stanowi rodzina.

Słusznie dostrzega się jej istotne w życiu jednostki i całego społeczeństwa funkcje — materialno-ekonomiczne, prokreacyjne, opiekuńczo-wychowawcze, socjalizacyjne i kulturowe, podkreślając istotną rolę prawa w zapewnieniu rodzinie należytej rangi i ochrony. Nadmienić jednak należy, że kwestia ingerencji instrumentów prawnych w funkcjonowanie rodziny jest rzeczą złożoną i delikatną. Ingerencja ta dokonywana więc jest (i powinna być) w sposób wyważony, przy dostrzeganiu zasadniczej w tej materii odmienności rozwiązań należących do poszczególnych gałęzi prawa. I tak na przykład prawo konstytucyjne wypowiadając się w kwestii rodziny, czyni to w sposób zasadniczy, nadając regulowanym w konstytucji kwestiom charakter nadrzędnych zasad prawno-ustrojowych. Prawo rodzinne i opiekuńcze ma zapewnić rodzinie prawne podstawy funkcjonalne, rozstrzygając o sposobie powstania rodziny i stosunkach prawnych w jej łonie, o formach ewentualnego rozwiązania małżeństwa, o wzajemnych relacjach między rodzicami

i dziećmi. Prawo pracy ze swymi normami preferencyjnymi ma na uwadze zapewnienie rodzinie jak najlepszych — możliwych do zrealizowania na danym etapie rozwoju społecznego — warunków egzystencji ludzi pracy. Celowi temu służy także system środków prawno-socjalnych przewidzianych do eliminowania ujemnego wpływu trudności bytowych na życie rodzinne, a więc dla udzielenia potrzebującym tego rodzinom niezbędnej pomocy.

Ingerencja norm prawa karnego powinna mieć charakter ostateczny, ale zarazem niezbędny w celu eliminowania najbardziej dla rodziny niebezpiecznych zjawisk¹.

Przy dostrzeganiu specyfiki poszczególnych dziedzin prawa, wydaje się zawsze pożyteczne podejście systemowe, przyjmujące za punkt wyjścia, na interesującym nas tu odcinku, rozumienie prawa jako wewnętrznie spójnej całości. Praca niniejsza, choć w ograniczonym ze względu na swe rozmiary zakresie, jest próbą takiego podejścia do podjętego tematu.

Akcentując w szczególności znaczne możliwości oddziaływania za pomocą prawa na kształtowanie pożądanego modelu rodziny, na jej prawidłowe funkcjonowanie², z drugiej strony, trzeba wskazać na konieczne ograniczenia w zakresie ingerencji prawa w stosunki rodzinne. Wchodzi tu bowiem w grę konkurencja dwóch racji: autonomizacji i „społeczności” rodziny — publiczności jej funkcji, uzasadniającej niezbędną kontrolę społeczną³. Uwzględniać również trzeba problem względnej skuteczności ingerencji prawnej w tę dziedzinę stosunków społecznych, a przede wszystkim podstawową zasadę podejmowania tylko takich środków wspomnianej ingerencji, które by nie pogłębiły dezintegracji rodziny i nie pogarszały sytuacji jej członków, a zwłaszcza małoletnich dzieci.

Trzeba przede wszystkim podkreślić, że dla interesującej nas tu dziedziny stosunków społecznych, szczególnie istotne znaczenie ma wychowawcze oddziaływanie prawa na świadomość społeczną, choć niektóre rozwiązania stosowane są dopiero w sytuacji patologii rodziny⁴. Stoso-

¹ J. Bafia, *Umacnianie i ochrona rodziny w PRL*, Nowe Drogi 1979, nr 3, s. 28; tenże, *Ranga rodziny w prawie PRL*, Rada Narodowa, Gospodarka, Administracja 1978, nr 4, s. 6; tenże, *Problemy ochrony rodziny i młodzieży*, Warszawa 1979, s. 9; W. Michalski, *Ochrona rodziny w prawie karnym (uwagi na tle wytycznych Sądu Najwyższego z 9 VI 1976 r.)*, PiP 1977, nr 6, s. 47.

² Z. Tyszka, *Rodzina — przemiany i tendencje*, Nowe Drogi 1978, nr 8, s. 13; tenże, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1974, s. 7 i nast.

³ J. Bafia, K. Mioduski, M. Siewierski, *Kodeks karny. Komentarz*, Warszawa 1977, s. 463 i nast.

⁴ Materiały z Krajowej Konferencji Naukowej na temat: Patologia rodziny, zorganizowanej w dniu 6 IV 1979 r. w Warszawie przez ZG Polskiego Towarzystwa Lekarskiego, ZG Ligi Kobiet i ZG Towarzystwa Planowania Rodziny.

wanie prawa w indywidualnych sprawach pojedynczych osób ma bowiem również wymowę ogólną, oddziałując zgodnie z wychowawczą funkcją prawa na świadomość szerszego kręgu odbiorców i w rezultacie wpływając na kształtowanie i przebieg procesów społecznych⁵.

II. PRZEGLĄD ROZWIĄZAŃ PRAWNYCH

1) Ranga rodziny w systemie dóbr cenionych najwyżej w PRL została szczególnie silnie zaakcentowana w Konstytucji przy okazji zmian przeprowadzonych w 1976 r., które w szerokiej mierze dotyczyły właśnie rodziny⁶. Wśród podstawowych funkcji, jakie spełnia nasze państwo wyraźnie wymieniona została opieka nad rodziną, macierzyństwem i wychowaniem młodego pokolenia (art. 5 pkt 7 Konstytucji). Postanowienia Konstytucji obejmują obecnie znacznie szerszy zakres zagadnień dotyczących rodziny, silnie akcentując między innymi społeczne walory macierzyństwa, wyrażając zagwarantowanie ze strony państwa realizacji praw i obowiązków alimentacyjnych oraz zapewnienie poprawy sytuacji mieszkaniowej w trosce o dobro rodziny. Trafnie podkreśla się, że ujęcie w podstawowym akcie normatywnym tak wielu przesłanek prawidłowego funkcjonowania rodziny, podwyższa jej rangę w polskim ustroju społeczno-politycznym⁷, wyrażając bezpośrednie i najwyższe uznanie dla wychowawczej funkcji rodziny, zsynchronizowanej z systemem państwowych instytucji wychowawczych⁸.

Tak silne zaakcentowanie wartości rodziny i jej znaczenia w polityce społecznej wypływa z głównego nurtu samych założeń ideologii socjalistycznej oraz z potrzeb rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego z uwagi na ścisłą współzależność funkcjonowania dużych grup społecznych z funkcjonowaniem małych struktur społecznych. Wchodzi tu wszak w grę wzgląd na praktyczne urzeczywistnianie zasad humanizmu socjalistycznego, zasad marksistowskiego systemu wartości, które za dobro najwyższe uznają dokonywanie się samorealizacji człowieka, harmonię

⁵ M. Regent-Lechowicz, Przemówienie otwierające obrady Międzynarodowej Konferencji z dnia 5-7 grudnia 1978 w Warszawie na temat: Ochrona i umacnianie rodziny w państwach socjalistycznych z udziałem przedstawicieli ministerstw sprawiedliwości państw socjalistycznych (maszynopis w IBPS). Por. też K. Kirzekotowska, *Ochrona i umacnianie rodziny w państwach socjalistycznych*, *Gazeta Prawnicza* 1979, nr 6, s. 2.

⁶ Ustawa z dnia 20 II 1976 r. o zmianie Konstytucji PRL (Dz. U. or 5, poz. 29).

⁷ Z. Radwański, *Zmiany konstytucyjne PRL dotyczące rodziny*, RPEiS 1977, nr 2, s. 2 i nast.

⁸ Uchwała Sejmu PRL z 12 IV 1973 r. o zadaniach narodu i państwa w wychowaniu młodzieży i jej udziale w budownictwie socjalistycznej Polski (MP nr 18, poz. 110).

jego osobowości, jego szczęście z uwzględnieniem takich samych praw innych ludzi⁹.

Istotne znaczenie dla tak pozytywnego dla spraw rodziny ideologicznego klimatu ma wytyczony przez PZPR program społeczno-ekonomicznego rozwoju PRL i określenia w nim zasadniczych mechanizmów tego rozwoju, co odpowiada właściwemu ustrojowi socjalistycznemu — wypracowywaniu racjonalnych i kompleksowych programów działania, mających w równym stopniu znaczenie prakseologiczne, jak i znaczenie moralno-motywacyjne, ukazujących cele działania ujmowane w kategoriach ideowych, stanowiących świadomościowy impuls ludzkiej aktywności.

Na uwagę zasługuje systematyczne akcentowanie tej problematyki w uchwałach VI i VII Zjazdu PZPR, konferencji krajowych PZPR i wielu posiedzeń plenarnych KC PZPR w obecnej dekadzie. Znamienne są zwłaszcza uchwały VII Zjazdu z 1975 r.¹⁰, w których, wskazując na dotychczasowe osiągnięcia polityki socjalnej, wytyczono zarazem program działania na lata 1976 - 1980, zakładający dalszy rozwój świadczeń socjalnych na rzecz rodzin. W celu inspirowania i koordynowania przedsięwzięć, związanych z tą szeroką i złożoną problematyką, powołana została Rada do Spraw Rodziny¹¹.

2) Przechodząc do naświetlenia niektórych ważniejszych kwestii w obrębie podjętego tematu z punktu widzenia ustawodawstwa niższego rzędu i polityki stosowania prawa, uwypuklić trzeba przede wszystkim dominującą rolę prawa rodzinnego, na gruncie którego w sposób najbardziej pełny i reprezentatywny rozwinięte zostały zasady konstytucyjnej ochrony rodziny i dziecka. Prawo rodzinne, którego trzon stanowią przepisy kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, normuje wszak wszystkie zasadnicze instytucje związane z funkcjonowaniem rodziny, kształtując samą instytucję małżeństwa oraz wzajemne relacje w grupie rodzinnej.

Na podkreślenie już w tym miejscu zasługuje ścisła więź jego rozwiązań z rozwiązaniami innych aktów normatywnych, rzutujących w sze-

⁹ W. Michalski, *Równość wobec prawa*, Nowe Drogi 1979, nr 1, s. 114; Z. Radwański, Pojęcie i funkcja „dobra, dziecka” w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym (referat naukowy na konferencji naukowej w dniach 22-23 maja 1979 r. w Poznaniu na temat: Dobro dziecka w prawie polskim na tle podstawowych funkcji rodziny, zorganizowanej przez IBPS i IPiP PAN oddział w Poznaniu); M. Fritzhand, *W kręgu etyki marksistowskiej*, Warszawa 1966, s. 56; M. Michalik, *Polityka społeczna Partii i Państwa a kształtowanie socjalistycznego modelu rodziny*, w: *Rodzina jako ogniwo socjalistycznego wychowania*, Warszawa 1975, s. 10; A. Puzyński, *Rodzina w społeczeństwie*, Nowe Drogi 1979, nr 1, s. 123.

¹⁰ *VII Zjazd PZPR 8-12 grudnia 1975 r. Podstawowe materiały i dokumenty*, Warszawa 1975, s. 9.

¹¹ J. Bafia, *Umacnianie i ochrona rodziny ...* s. 30; por. też P. Stecko; *Pomyślność rodziny — celem polityki społecznej partii i państwa*, Nowe Drogi 1978, nr 7, s. 37.

rokiem zakresie na sytuację rodziny, zwłaszcza zaś z przepisami kodeksu cywilnego¹² (i to bynajmniej nie tylko tymi, które regulują doniosłą dla spraw rodziny problematykę spadkobrania) oraz kodeksu postępowania cywilnego, ułatwiającymi dochodzenie roszczeń ze stosunków rodzinnych oraz pozwalającymi organom wymiaru sprawiedliwości właściwie pełnić funkcje sądu opiekuńczego¹³.

Pamiętając o tym, że normy prawa cywilnego wiąże w jedną całość nie ten sam przedmiot stosunków społecznych, lecz ta sama metoda regulowania, uwzględniająca w maksymalnym zakresie własne, w zasadzie równorzędne interesy podmiotów zawiązujących stosunki prawne, warto zwrócić uwagę na trafne spostrzeżenie, iż „swoisty, w szczególności bardzo intymny charakter stosunków rodzinnych pozwala tylko przy wykorzystaniu metodyki cywilistycznej, stosunkowo najgłębiej poddać reglamentacji prawnej ten typ stosunków społecznych”¹⁴. Wyjaśnia to wielorakość powiązań instytucjonalnych łączących prawo cywilne z prawem rodzinnym oraz jednorodność źródeł wysokiej rangi (ustawy), jak również zasad postępowania, co jednak — rzecz jasna — nie wyklucza odstępstw od zasad ogólnych. Dotyczy to w szczególności zdolności do czynności prawnej i wad oświadczenia woli. Rozwiązania w tym zakresie skonstruowane zostały przede wszystkim z myślą o umowach obrotowych i dlatego nie nadają się do bezpośredniego zastosowania w prawie rodzinnym. Także zresztą i w prawie spadkowym stosować je trzeba z odpowiednimi modyfikacjami, mimo że dotyczy ono w zasadzie stosunków majątkowych¹⁵.

3) Rozwiązania prawa rodzinnego odgrywają istotną rolę w ważnej także dla innych działów prawa kwestii ustalenia prawnej definicji rodziny, wskazania należącego doń kręgu osób, co jak się okazuje nie jest zadaniem prostym wobec unikania przez ustawodawcę ostrego określenia pojęcia rodziny¹⁶.

¹² Z. Radwański, *Uwagi o zakresie kodeksu cywilnego. Zagadnienie inkorporacji do kodeksu cywilnego, prawa rodzinnego i gospodarczego*, RPEIS 1960, nr 4, s. 1; por. też S. Szer, *Prawo rodzinne — odrębna gałąź prawa?*, PiP 1957, nr 3, s. 469; tenże, *Odrębność prawa rodzinnego*, NP 1959, nr 1, s. 3 oraz J. S. Piątkowski, *Wspólny majątek małżonków w kodeksie rodzinnym*, PiP 1053, nr 4, s. 560.

¹³ A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 15; B. Dobrzański, M. Lisiewski, Z. Resich, W. Siedlecki, *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz*, Warszawa 1975, s. 861.

¹⁴ Z. Radwański, *Uwagi o zakresie kodeksu cywilnego ...* s. 10.

¹⁵ Ibidem. Por. też S. Kaleta, *Teoretyczne i praktyczne znaczenie sporu o miejsce prawa rodzinnego w systemie prawa*, *Studia Cywilistyczne* 1969, nr 13-14, s. 124.

¹⁶ T. Smyczyński, *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dziecka a polityka socjalna państwa*, Warszawa 1978, s. 13. Por; też recenzja tej pracy w opracowaniu K. Krzekotowskiej, *Zeszyty Naukowe IBPS* 1978, nr 11; S. Grzybowski, *Glosa do orzeczenia SN z 18 X 1967 r. II CZ 92/76*, PiP 1967, nr 7, s. 173.

Ze szczególnie intensywnym współdziałaniem i współgrą rozwiązań prawnych, zamieszczonych w różnych aktach prawnych, zawierających rozwiązania należące do różnych działów prawa (nie stanowiących hermetycznie zamkniętych całości), mamy do czynienia przy funkcjonowaniu zasad ustroju majątkowo-mażeńskiego, zwłaszcza w odniesieniu do dóbr przeznaczonych do zaspokajania potrzeb osobistych nie tylko podmiotu prawa, ale i jego bliskich, z którego to właśnie względu określone formy prawne korzystania z rzeczy mają zapewnioną szczególną ochronę prawną (art. 44, 132 i 139 k.c.)¹⁷. Z charakterystycznymi przykładami owej współgry instrumentów prawnych różnego typu spotykamy się zwłaszcza na gruncie doniosłej, z punktu widzenia potrzeb rodziny, problematyki mieszkaniowej. Dla wskazania odpowiedniego rozwiązania prawnego trzeba bowiem uwzględniać jednocześnie przepisy k.r. i o. oraz unormowania regulujące określone typy praw mieszkaniowych (własność domu jednorodzinnego, odrębna własność lokalu, spółdzielcze prawo do lokalu „własnościowe” lub „lokatorskie”, najem lokalu, najem lokalu objętego szczególnym trybem najmu, czy użyczenie lokalu), należące do różnych działów prawa czy wyspecjalizowanych dyscyplin, w szczególności zaś należące do prawa administracyjnego, czy spółdzielczego¹⁸. W tym zakresie trzeba rozwiązywać więc także problemy z tak zwanego pogranicza prawią cywilnego i administracyjnego¹⁹.

Warto nadmienić, że znowelizowana Konstytucja wiążąc kwestię poprawy sytuacji mieszkaniowej z troską o dobro rodziny, wytycza tym samym kierunki rozwiązań zarówno w zakresie stwarzania gwarancji globalnego wzrostu liczby mieszkań, jak również w zakresie stwarzania preferencji dla określonych form budownictwa mieszkaniowego oraz kształtowania właściwego systemu repartycji, zarządu i utrzymywania

¹⁷ S. Grzybowski, *Prawo cywilne. Zarys prawa rzeczowego*, Warszawa 1976, s. 27; J. Ignatowicz, *Prawo rzeczowe*, Warszawa 1976, s. 60; J. Wasilkowski, *System prawa cywilnego*, t. II, *Prawo własności i inne prawa rzeczowe*, Warszawa 1977, s. 90.

¹⁸ K. Krzekotowska, E. Warzocha, *Spółdzielcze prawo do lokalu jako przedmiot wspólności majątkowej małżonków*, Zeszyty Naukowe IBPS 1977, nr 7, s. 218; K. Krzekotowska, *Ochrona rodziny a instytucja pierwszeństwa z art. 145 ustawy o spółdzielniach i ich związkach*, NP 1976, nr 7-8, s. 1050; *Ochrona posesoryjna w stosunkach między małżonkami na ile korzystania z mieszkania*, NP 1976, nr 10, s. 1380; *Uprawnienia domowników członka spółdzielni względem spółdzielczego prawa do lokalu*, NP 1976, nr 11, s. 1540.

¹⁹ Materiały z konferencji naukowej z dnia 27 - 28 III 1979 r. w Popowie k/Warszawy zorganizowanej przez IBPS, IPC UMCS oraz IOZiDK (referaty naukowe: W. Kobrzyński, K. Krzekotowska, E. Warzocha, Problemy prawa cywilnego i administracyjnego w sądowym postępowaniu cywilnym; K. Krzekotowska, Orzeczenie w wyroku rozwodowym o lokalu mieszkalnym, który jest przedmiotem najmu opartego na decyzji administracyjnej).

mieszkań, a także kształtowania właściwych stosunków prawnych w ramach grupy rodzinnej²⁰.

4) W ścisłym związku z naczelnymi zasadami ochrony i umacniania rodziny, sprecyzowanymi w Konstytucji i rozwiniętymi w k.r. i o. pozostają przewidziane prawem pracy, rozwiązania mające na celu ochronę macierzyństwa i ułatwienia związane z wychowywaniem dzieci. Ustawodawstwo polskie w ostatnich latach osiągnęło na tym odcinku znaczny postęp wskutek wydania kodeksu pracy z 1974 r. oraz ustawy z 17 XII 1974 r. o świadczeniach pieniężnych z ubezpieczenia społecznego w razie choroby i macierzyństwa (Dz.U. z 1975 r., nr 34, poz. 188). Polega to między innymi na poszerzeniu uprawnień pracowniczych, mających na celu ochronę organizmu kobiety, zwłaszcza zaś ochronę matki i dziecka w okresie poprzedzającym jego przyjście na świat i po urodzeniu, z uwzględnieniem zarówno socjalnych, jak i demograficznych aspektów tego zagadnienia. Wymienić tu trzeba przede wszystkim wzmoczoną ochronę pracy kobiet ciężarnych, urlopy macierzyńskie, możliwość zatrudnienia w niepełnym wymiarze czasu pracy, płatne zwolnienia z tytułu opieki nad dzieckiem oraz bezpłatne urlopy z tego powodu. Często wysuwany w tym zakresie postulatem jest objęcie niektórymi z tych uprawnień także mężczyzn, pełniących funkcje wychowawcze wobec dzieci, co zasługuje na rozważenie, zwłaszcza że najnowsze osiągnięcia psychologii i pedagogiki wskazują na potrzebę docenienia roli ojca w procesie wychowawczym²¹. Na pozytywną ocenę zasługuje natomiast to, że niektóre z uprawnień matek pracujących rozciągnięto na osoby, które przyjęły cudze dzieci na wychowanie (por. np. art. 26 i 28 cyt. ustawy z) dnia 17 XII 1974 r.)²².

Powyższe rozwiązania, będące wyrazem urzeczywistniania konstytucyjnego nakazu umacniania w społeczeństwie pozycji wszystkich kobiet, a zwłaszcza matek i kobiet pracujących zawodowo, stanowią zarazem jedną z zasadniczych gwarancji zmierzających do realizacji równości społecznej kobiety i mężczyzny, a równocześnie uwzględniającej

²⁰ Z. Radwański, *Zmiany Konstytucyjne ...* s. 7; tenże, *Najem mieszkań w świetle publicznej gospodarki lokalami*, Warszawa 1961, s. 62; tenże, *Perspektywy i kierunki zmian w prawie lokalowym*, PiP 1972, nr 10, s. 19; tenże, *Sytuacja prawna najemcy w świetle przepisów nowego prawa lokalowego o szczególnym trybie najmu*, NP 1974, nr 9, s. 1079.

²¹ Materiały z wspomnianej konferencji naukowej na temat: *Dobro dziecka ...* (wystąpienia: W. Piotrowskiego, S. Kalety, J. S. Piątkowskiego, J. Ignatowicza, K. Krzekotowskiej).

²² K. Krzekotowska, *Ochrona i umacnianie rodziny w państwach socjalistycznych ...* s. 2; R. Korolec, *Wzmoczona ochrona pracy kobiet i macierzyństwa (zagadnienia prawne)*, w: *Socjalne i prawne środki ochrony macierzyństwa i rodziny*, Warszawa 1976, s. 167 i nast.; T. Radziński, *Uprawnienia pracującej matki*, IW CRZZ, Warszawa 1976, s. 7.

odmienność pełnionych ról społecznych i wynikające stąd konsekwencje dla usytuowania społecznego obu płci²³.

Następnie trzeba zwrócić uwagę na istotne z punktu widzenia interesów rodziny oraz dobra dziecka, zagadnienia systemu kształcenia i opieki zdrowotnej opartego w szerokim zakresie na rozwiązaniach należących do prawa administracyjnego. Na podkreślenie zasługuje wiele podejmowanych w ostatnim okresie przedsięwzięć, mających na celu doskonalenie tego systemu dla upowszechnienia bezpłatnej opieki zdrowotnej, dla zapewnienia wszystkim dzieciom, poprzez właściwą opiekę lekarską i pedagogiczną, równych szans rozwoju i kształcenia²⁴. Ważnym osiągnięciem ochrony zdrowia matki i dziecka było rozszerzenie systemu (bezpłatnej opieki lekarskiej na ludność wiejską²⁵.

Wreszcie wspomnieć należy o systematycznej rozbudowie warunków materialnych rozwoju rodziny, o działaniach w celu stałego podnoszenia standardu życiowego rodzin, jako ważnych elementach ogólnej polityki państwa w okresie budowy rozwiniętego społeczeństwa socjalistycznego, zmierzającej do zapewnienia całemu społeczeństwu pomyślnych warunków bytu²⁶. Obok świadczeń socjalnych zakładów pracy, systemu pomocy finansowej, w szczególności kredytowej (zwłaszcza dla młodych rodzin), finansowania z funduszy społecznych instytucji współdziałających z rodziną w zakresie opieki nad dziećmi, systemu rent i emerytur ważnym narzędziem aktywnej polityki rodzinnej są zasiłki rodzinne.

Zarówno ze względów egalitaryzmu społecznego (zwłaszcza wobec dzieci), jak i z uwagi na potrzebę oddziaływania pronatalistycznego, niezbędne jest kontynuowanie polityki zwiększania zasiłków rodzinnych oraz ich dyferencjacji w zależności od potrzeb rodziny uwarunkowanych możliwościami zarobkowymi czy stanem zdrowia jej członków²⁷. Także zasiłek rodzinny na małżonka należałoby konstruować z uwzględnieniem jego funkcja jako ekwiwalentu z tytułu niemożności podjęcia lub kontynuowania pracy zawodowej przez tego z rodziców, który zajmuje się wychowaniem dziecka (jak to ma miejsce np. w Czechosłowacji i na Węgrzech)²⁸.

²³ Z. Radwański, *Uwagi ogólne o zasadzie równości płci w świetle prawa polskiego*, *Studia Prawnicze* 1978, nr 3, s. 5.

²⁴ *Nauki Pedagogiczne a modernizacja systemu oświaty*, red. S. Krawcewicz i inni, WSiP, Warszawa 1978, s. 14 i nast.

²⁵ Rozporządzeniem Ministra Zdrowia z dnia 14 XII 1971 r. (Dz. Urz. nr 37, poz. 345).

²⁶ K. Szymański, *Humanistyczne aspekty polityki wobec młodzieży i rodziny*, PiZS 1978, nr 10, s. 2; W. Czeczterda, *Młode małżeństwo i mieszkanie. Potrzeby i ich zaspokojenie*, 1978, s. 9.

²⁷ P. Jaroszewicz, *Dobro rodziny — dobrem całego społeczeństwa*, (przemówienie na inauguracyjnym (posiedzeniu Rady do Spraw Rodziny), Trybuna Ludu, 1973, nr 301.

²⁸ Materiały z międzynarodowej konferencji (Ochrona i umacnianie rodzi-

Uwzględniając przeznaczenie zasiłków rodzinnych, należałoby zrezygnować z wykorzystywania tej instytucji, jako środka dyscyplinującego w ramach stosunku pracy. Względ na dobro dziecka przemawia zresztą także przeciwko wykorzystywaniu do tego celu usprawnień urlopowych, zważywszy na tak silnie akcentowane przez specjalistów z zakresu pedagogiki i psychologii potrzeby w zakresie zwiększania kontaktów dziecka z rodzicami²⁹.

5) Przedstawiając niektóre donioślejsze dla prawidłowego funkcjonowania rodziny i interesów dziecka rozwiązania kodeksu rodzinnego i opiekuńczego, warto podkreślić, że w zakresie modelu rodziny, którego aksjologiczne przesłanki wywodzą się z podstawowych zasad humanizmu socjalistycznego (modelu opartego na zasadach równouprawnienia małżonków, monogamii, laicyzacji, braku dyskryminacji dzieci pozamażeńskich), prawo rodzinne akcentuje nadrzędną wartość dobra dziecka wobec innych także wysoko cenionych dóbr, w tym także wobec zasługujących skądinąd na ochronę interesów rodziców³⁰. Troska ustawodawcy o dobro dziecka (przejawia się przy tym nie tylko w tych rozwiązaniach, w których posłużono się tym terminem, ale również przy regulowaniu wielu instytucji związanych z interesem dziecka (choćby tylko pośrednio)³¹, w szczególności dotyczących zawarcia małżeństwa³², jego ustania³³, czy też stosunków wewnętrznych w ramach grupy rodzinnej.

I tak w odniesieniu do istotnego elementu prawidłowego funkcjonowania rodziny, jakim jest zapewnienie równowagi praw i obowiązków małżonków tak w sferze osobistej, jak i majątkowej, na uwypuklenie zasługuje wyrażony w postanowieniach art. 23 i 27 k.r. i o. obowiązek wspólnego pożycia małżonków, wzajemnej pomocy oraz współdziałania w zakresie zaspokajania potrzeb rodziny. Pozostaje to w związku z zagadnieniem zapewnienia rodzinie środków utrzymania, czemu służy z jednej strony określenie obowiązków alimentacyjnych członków rodziny, z drugiej zaś, system form pomocy państwa. Istotne przy tym jest takie rozłożenie ciężaru zapewnienia rodzinie środków utrzymania, by nie ny...). Por. też K. Dzieńko, *Procesy demograficzne w europejskich krajach socjalistycznych a rozwój świadczeń na rzecz rodziny*, w: *Socjalne i prawne środki...*, s. 44 i nast.

²⁹ T. Smyczyński, *Obowiązek alimentacyjny rodziców względem dziecka ...*, s. 176.

³⁰ Z. Radwański, Pojęcie i funkcja "dobra dziecka" w polskim prawie rodzinnym i opiekuńczym (referat naukowy na konferencji na temat: Dobro dziecka ...)

³¹ Ibidem,

³² Materiały z międzynarodowej konferencji na temat: Ochrona i umacnianie rodziny ...; por. też O. S. Jaffe, *Sowietskoje graždanskoje prawo*, t. III 1965, s. 205; G. M. Swierdłow, *Małżeństwo i rodzina*, Warszawa 1953, s. 12 i nast.; A. Krasnopolski, G. M. Swierdłow, *Ochrona praw matki i dziecka w ZSRR*, Warszawa 1953, s. 64.

³³ W. Stojanowska, *Rozwód a dobro dziecka*, (w druku).

osłabiać nadmierną pomocą z zewnątrz więzi rodzinnych oraz poczucia odpowiedzialności samych zainteresowanych, ale by pomoc państwa w sytuacjach uzasadnionych stwarzała realną możliwość eliminowania wpływu trudności bytowych na życie rodzinne, które to kwestie nabierają szczególnego znaczenia w systemie wartości społecznych socjalizmu³⁴.

Na podkreślenie zasługują podjęte w ostatnim okresie wysiłki nad doskonaleniem funkcjonowania w praktyce sądowej instytucji obowiązku alimentacyjnego (art. 128 - 144 k.r. i o.) oraz obowiązku przyczyniania się do zaspokajania potrzeb rodziny (art. 27, 28 k.r. i o. oraz art. 565 § 2 k.p.c.)³⁵. Wspomnieć też należy o uruchomionym ustawą z dnia 18 VII 1974 r. (Dz.U. nr 27, poz. 157) funduszu alimentacyjnym, pozwalającym osobom uprawnionym uzyskać odpowiednie sumy na utrzymanie, w razie trudności z wyegzekwowaniem ich od alimentacyjnego dłużnika. Instytucja ta wymaga dalszego doskonalenia³⁶, ale już w obecnym kształcie, w powiązaniu z ułatwieniami w zakresie dochodzenia świadczeń alimentacyjnych³⁷, znacznie poprawia sytuację życiową osób uprawnionych do alimentacji.

Istotną rolę w zakresie zapewnienia ekonomicznych podstaw funkcjonowania rodziny spełniają także rozwiązania w zakresie stosunków majątkowych między małżonkami, a zwłaszcza instytucja ustawowej wspólności dorobku (art. 32 k.r. i o.). Łącznie z przepisami określającymi zarząd majątkiem wspólnym tworzy ona najkorzystniejszy z punktu widzenia ochrony rodziny układ więzi ekonomicznych między małżonkami. Nie są to więzi nierozzerwalne, albowiem z ważnych powodów każdy z małżonków może doprowadzić do zniesienia wspólności majątkowej³⁸. Wzgląd na odpowiednie zsynchronizowanie zasad funkcjonowania

³⁴ T. Smyczyński, *Obowiązek alimentacyjny ...*, s. 17; por. też A. Wąsiewicz, *Rodzaje i formy ubezpieczeń gospodarczych w zakresie zabezpieczenia materialnych potrzeb rodziny*, RDPEiS 1978, nr 4, s. 25.

³⁵ T. Smyczyński, *Obowiązki alimentacyjne w doktrynie i praktyce sądowej* (referat na konferencja naukowej zorganizowanej w dniu 23 II 1979 r. w Warszawie przez IBPS oraz IPiP PAN Oddział w Poznaniu); K. Krzekotowska, *Obowiązki alimentacyjne*, *Gazeta Prawnicza* 1979, nr 10, s. 9.

³⁶ Na uwagę zasługuje np. rozwiązanie stosowane w NRD, które przewiduje, że dłużnik alimentacyjny zwraca na rzecz funduszu alimentacyjnego wypłaconą jego rodzinie kwotę zwiększoną o 15%, co jak wynika z badań praktyki, powoduje podniesienie wskaźnika dobrowolnego łożenia na utrzymanie rodziny. Por. K. Krzekotowska, *Ochrona i umacnianie rodziny ...* s. 2.

³⁷ Ułatwieniu dochodzenia świadczeń alimentacyjnych służyła też dokonana w 1975 r. nowelizacja art. 28 k.r. i o.

³⁸ J. S. Piątowski, *Stosunki majątkowe między małżonkami*, Warszawa 1955, s. 27 i nast.; L. Stecki, *Ustanie ustawowej wspólności małżeńskiej majątkowej*, Poznań 1968, s. 9 i nast.; A. Oleszko, *Ważne powody jako przesłanka zniesienia wspólności majątkowej w czasie trwania małżeństwa w świetle orzecznictwa SN*, *Palestra* 1978, nr 1, s. 6.

ustrojów majątkowo-mażeńskich z zasadami odpowiedzialności małżonków za długi tak z punktu widzenia interesów rodziny, jak i ewentualnych wierzycieli, miała na uwadze ostatnia nowelizacja k.r. i o., przewidując dopuszczalność ograniczenia lub wyłączenia możliwości zaspokojenia z majątku wspólnego przez wierzyciela, którego dłużnikiem jest tylko jeden z małżonków, jeżeli ze względu na charakter wierzytelności lub stopień przyczynienia się małżonka będącego dłużnikiem do powstania majątku wspólnego — zaspokojenie z majątku wspólnego byłoby sprzeczne z zasadami współżycia społecznego³⁹.

6) Dążenie do zapewnienia trwałości rodziny przejawia się — niezależnie od wspomnianych rozwiązań sprzyjających kształtowaniu się prawidłowych stosunków w grupie rodzinnej — w szczególności w dwóch formach. Z jednej strony, polega to na tworzeniu mechanizmów zapobiegających samemu zawieraniu związków małżeńskich przez osoby, co do których na podstawie aktualnego stanu wiedzy przewiduje się, że nie będą mogły spełnić właściwie tej ważnej społecznie roli (wymogi co do wieku, stanu zdrowia, stopnia pokrewieństwa, czy terminu, jaki musi upłynąć od wyrażenia gotowości wstąpienia w związek małżeński) oraz na rozwijaniu form kształcenia umiejętności w tym zakresie⁴⁰. Z drugiej strony — ważne jest odpowiednie określenie przesłanek, od zaistnienia których uzależnia się możliwość rozwiązania małżeństwa (bardziej rygorystycznych wówczas, gdy małżonkowie mają małoletnie dzieci)⁴¹, jak również właściwe określenie zakresu rozstrzygnięć w sprawach rodziny ulegającej dekompozycji na skutek rozwodu.

Doświadczenia płynące z funkcjonowania wspomnianych dwóch grup rozwiązań (także w innych państwach socjalistycznych) zdają się wskazywać, że niekiedy lepsze rezultaty, gdy chodzi o trwałość i prawidłowe funkcjonowanie małżeństwa, uzyskuje się przywiązując odpowiednią wagę do pierwszej z wymienionych grup środków. Gdy zaś chodzi o drugą z nich — obok form fachowej pomocy eliminującej nie same objawy, a przyczyny kryzysu rodziny — poważne znaczenie mają rozwiązania przewidujące obligatoryjne rozstrzygnięcie przy rozwodzie o wszystkich istotnych sprawach rodziny, w tym także majątkowych i mieszkani-

³⁹ F. Zedier, *Dochodzenie roszczeń majątkowych od małżonków*, Warszawa 1976, s. 4 i nast. oraz s. 197.

⁴⁰ Warto tu znów wskazać na przykłady funkcjonujących w NRD punktów konsultacyjnych, a nawet szkół małżeńskich obejmujących wykłady z zakresu prawa, etyki, socjologii, opieki nad dzieckiem, prowadzenia gospodarstwa (Por. Materiały z konferencja międzynarodowej na temat: Ochrona i umacnianie rodziny ...).

⁴¹ W. Stojanowska, *Problematyka rozwodów w świetle badań. Studia z dziedziny prawa cywilnego IBPS*, Warszawa 1977, s. 8 i nast., J. S. Piątowski, *Zmiany w prawie rodzinnym*, PiP 1976, nr 4, s. 32; J. Ignatowicz, *Doniosłe zmiany w kodeksie rodzinnym i opiekuńczym*, NP 1976, nr 4, s. 543.

wych⁴². Uwzględniając powyższe, ustawodawca polski wprowadził do k.r. i o. nowe rozwiązanie, wyposażając sądy rozwodowe w kompetencje (z których korzystanie jednak jest tylko w pewnym zakresie obligatoryjne) do podejmowania tego typu rozstrzygnięć (art. 58 § 2 - 4), co ma istotne znaczenie dla rozważenia także przez samych zainteresowanych całokształtu społecznych i ekonomicznych konsekwencji rozwodu, zwłaszcza z punktu widzenia dobra dziecka⁴³.

Poruszone tu zagadnienie stanowi element szerszej problematyki funkcjonowania ustrojów majątkowo-mażeńskich, na gruncie zróżnicowanych w polskim systemie prawnym form prawnych, wyznaczających uprawnienie do korzystania z mieszkania⁴⁴. Kompleksowa ocena problemu z punktu widzenia ochrony rodziny i dziecka oraz konstytucyjnych zasad równości społecznej, która by syntetyzowała dorobek analiz szczegółowych dokonywanych dla poszczególnych typów praw mieszkaniowych, byłaby użyteczna do zapewnienia spójności aksjologicznej systemu prawnego oraz dla systemu kontroli zmierzającej do zapewnienia w tej dziedzinie stosunków społecznych zgodności ustaw z konstytucją⁴⁵.

7) Gdy chodzi o instrumenty prawne skierowane bezpośrednio na ochronę dobra dziecka, obok ważnych funkcji rozwiązań, pozwalających na ustalenie pochodzenia dziecka⁴⁶, należy uwzględnić problematykę in-

⁴² Na ten aspekt zagadnienia zwracano w szczególności uwagę na wspomnianej międzynarodowej konferencji, odwołując się do doświadczeń uzyskanych na tle funkcjonowania od 1974 r. w WRL rozwiązań, przewidujących obligatoryjne rozstrzygnięcie w postępowaniu rozwodowym o interesujących nas tu kwestiach.

⁴³ Z. Radwański, *Losy mieszkań małżonków po rozwodzie*, Zaszty Naukowe IBPS nr 10. Por. też uchwalone przez SN w dniu 13 I 1978 wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie orzekania w wyroku rozwodowym o wspólnym mieszkaniu zajmowanym przez małżonków oraz o podziale majątku wspólnego, OSNCP 1978, nr 3, poz. 99., a nadto uchwalone przez SN w dniu 30 XI 1974 wytyczne wymiaru sprawiedliwości i praktyki sądowej w zakresie stosowania przepisów o podziale majątku wspólnego małżonków w wypadku, gdy w skład tego majątku wchodzi spółdzielcze prawo do lokalu, OSNCP 1975; nr 3, poz. 37 oraz zalecenia kierunkowe SN z dnia 9 VI 1976 w sprawie wzmocnienia ochrony rodziny., OSNCP 1976, nr 9, poz. 184.

⁴⁴ Por. dyskusję naukową w IBPS nad projektem zmian ustawodawczych w zakresie problematyki praw mieszkaniowych małżonków z 12 X 1978 opracowaną przez K. Krzekotowską (maszynopis w IBPS). Por. też K. Krzekotowska, *Orzekanie w wyroku rozwodowym o spółdzielczym prawie do lokalu*, NP 1977, nr 10 - 11, s. 1456, *Najem wynikający z decyzji administracyjnej a rozstrzygnięcia o sprawach mieszkaniowych w wyroku rozwodowym*, PiP 1978, nr 12, s. 89. Warto nadmienić, iż problematyka praw mieszkaniowych małżonków objęta została zakresem badań empirycznych prowadzonych w IBPS.

⁴⁵ J. Bafia, *Dorobek i doświadczenia Komisji prac ustawodawczych Sejmu PRL*, PiP 1976, nr 7, s. 14 i nast.

⁴⁶ W. Stojanowska, *Exceptio plurium concubentium w prawie polskim*, Warszawa 1974, s. 14 i nast.

gerencji w wykonywanie władzy rodzicielskiej (art. 92 - 113 k.r. i o.)⁴⁷. Akcentując potrzebę indywidualizacji prawnych oddziaływań na tę delikatną sferę stosunków między rodzicami i dziećmi, trzeba uznać, że generalną zasadą — zresztą wspólną dla wszystkich ustawodawstw krajów socjalistycznych⁴⁸ — jest stosowanie takich form pomocy rodzinie, które by nie pogłębiły dezintegracji tak ważnego dla rozwoju dziecka — rodzinnego środowiska wychowawczego. Dopiero w ostateczności, gdy mimo to dalszy pobyt dziecka w rodzinie zagrażałby jego dobru, państwo przejmuje opiekę nad dzieckiem koncentrując jednak wysiłki na zapobieganiu ujemnym skutkom wychowywania dziecka poza rodziną, między innymi poprzez stwarzanie preferencji sprzyjających rozwojowi rodzinnych środowisk zastępczych (przysposobienie, rodzina zastępcza, rodzinne domy dziecka)⁴⁹. Warto zaznaczyć, że gdy chodzi o współdziałanie na tym odcinku wielu jednostek państwowych i organizacji społecznych (z tym, że ingerowanie we władzę rodzicielską, słusznie zastrzeżone jest dla organów sądowych, zgodnie z przyjętą w polskim systemie prawnym zasadą sądowej ochrony praw osobistych obywateli), niezbędne jest lepsze skoordynowanie tych działań, zwłaszcza leżących na styku kompetencji organów sądowych i administracyjnych. Niezależnie od pożytecznych w tym względzie funkcji organizacji społecznych, rolę wiodącą i koordynującą wszystkie te inicjatywy należałoby powierzyć jednemu organowi państwowemu. Istnieje też potrzeba dalszego doskonalenia systemu oddziaływania wobec młodzieży naruszającej porządek prawny lub przejawiającej inne formy demoralizacji, czemu służyłoby całościowe uregulowanie tej problematyki z uwzględnieniem działalności zapobiegawczej i resocjalizacyjnej⁵⁰.

8) Uznając, że istotną grupę przyczyn patologii rodziny stanowi alkoholizm i przestępczość, należy podkreślić, że zwalczanie tych ujem-

⁴⁷ B. Dobrzański, *Kodeks rodzinny i opiekuńczy. Komentarz*, Warszawa 1975, s. 12 i nast.; W. Patulski, *Ochrona młodzieży w praktyce sądowej*, NP 1974, nr 7 - 8, s. 912.

⁴⁸ K. Krzekotowska, *Ochrona i umacnianie rodziny ...*, s. 2.

⁴⁹ Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 26 I 1979 w sprawie rodzin zastępczych, Dz. U. nr 4, poz. 10. Por. też K. Bryll, *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, RPEiS 1978, nr 4, s. 313, materiały z konferencji naukowej na temat: Dobro dziecka ..., materiały z konferencji naukowej na temat: Patologia rodziny... Por. też Z. Wąsikowska, *Prawna ochrona rodziny*, w: *Socjalne i prawne środki ochrony macierzyństwa...*, s. 152; A. Strzembosz, *Środki ingerowania w uprawianie rodzicielskie w nowych ustawodawstwach państw europejskich*, Zeszyty Naukowe IBPS 1977, nr 6, s. 212; tenże, *Po nowelizacji art. 109 kodeksu rodzinnego i opiekuńczego. Wyjście poza stereotyp*, Gazeta Prawnicza 1979, nr 3, s. 3.

⁵⁰ W. Patulski, *Zwalczanie i zapobieganie przestępczości nieletnich*, NP 1979, nr 2, s. 17; A. Zieliński, *Sądownictwo opiekuńcze w sprawach małoletnich*, Warszawa 1975, s. 187 i nast.

nych zjawisk za pomocą środków administracyjnych, cywilnych i karnych jest poważnym wkładem na rzecz umacniania rodziny, aczkolwiek ich negatywny wyraz jest zagadnieniem szerszym i należy go rozpatrywać kompleksowo także z punktu widzenia innych sfer życia społecznego⁵¹. Z drugiej strony podkreśla się, że rozwiązania wielu problemów trapiących współczesne społeczeństwa trzeba szukać w życiu zbiorowym rodziny, którą cechuje zdumiewająca wręcz różnorodność rozgrywających się tam procesów, czym tłumaczy się nowe, inne niż dotychczas zainteresowanie tą problematyką⁵².

W ramach niniejszego opracowania ograniczymy się do przedstawienia niektórych elementów tego szerokiego zagadnienia w odniesieniu do problematyki przestępstw przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży, którą kodeks karny z 1969 r. ujmuje w osobnym XXV rozdziale, podkreślając w ten sposób doniosłość i spójność tego przedmiotu ochrony karnej⁵³. W jednym kompleksie uregulowań znalazły się zatem takie czyny zabronione, jak: bigamia, znęcanie się nad rodziną, rozpijanie małoletniego, uchylanie się od alimentacji oraz porzucenie i uprowadzenie małoletniego⁵⁴.

Warto podkreślić, że ustawowe zagrożenie przestępstwa niealimentacji (art. 186 k.k.) zostało tak skonstruowane, iż umożliwia nie tylko orzekanie — drogą zastosowania przepisu art. 54 k.k. — kar nie związanych z pozbawieniem wolności czy grzywny, ale równocześnie otwiera możliwość korzystania z instytucji warunkowego umorzenia postępowania karnego. Wśród środków probacyjnych, przewidzianych w art. 75 k.k. znalazło się natomiast zobowiązanie do wykonywania ciężącego na skazanym obowiązku alimentacyjnego. Wspomniane rozwiązania umożliwiają daleko idącą indywidualizację środków karnych i taką ich polaryzację, aby chroniły rodzinę, minimalizując ujemne skutki uboczne, jakie zawsze może pociągać represja karna stosowania wobec członka rodziny. W celu usprawnienia funkcjonowania mechanizmu ścigania karnego wspomnianego przestępstwa, w 1974 r.⁵⁵ zrezygnowano z obowią-

⁵¹ J. Bafia, *Problemy kryminologii. Dialektyka sytuacji kryminogennej*, Warszawa 1978, s. 64 i nast. Por. też referat Ministerstwa Sprawiedliwości ZSRR na międzynarodowej konferencji na temat: Ochrona i umacnianie rodziny ... oraz T. Szymanowski, *Niektóre problemy metodologiczne badania efektywności środków karnych*, Zeszyty Naukowe IBPS 1974, nr 1, s. 41 i nast.

⁵² Z. Tyszką, *Socjologia rodziny*, Warszawa 1976, s. 237; por. też Jacek R. Kubiak, *Kierunki zmian we współczesnych rodzinach a przestępczość przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży*, Paestra 1979, nr il, s. 11.

⁵³ Por. *Uzasadnienie Kodeksu karnego*, Warszawa 1968, s. 143.

⁵⁴ Trzeba jednak pamiętać, iż nie wszystkie przepisy chroniące interesujący nas tu krąg podmiotów zebrane zostały w rozdziale XXV k.k. Por. np. art. 174, 177, 196, 206, 161, 162, 160 § 2 i 3 163 § 1 i 2, 169, 149, 153 i 154 k.k.

⁵⁵ Por. art. 20 ustawy z dnia 18 VII 1974 o funduszu alimentacyjnym, Dz. U. nr 27, poz. 157.

zującego do tego czasu §, 3 art. 136 k.k., przewidującego ściganie tego przestępstwa na wniosek między innymi pokrzywdzonego. Obecnie może ono być ścigane bez wniosku pokrzywdzonego, który — jak uczyło doświadczenie — w wielu sytuacjach obawiał się formalnie inicjować proces ścigania. Dokonanie wspomnianej zmiany przy okazji regulowania problematyki alimentacyjnej ustawą o funduszu alimentacyjnym stanowi przykład doceniania potrzeby uwzględniania — dla osiągnięcia społecznie pożądanych rezultatów — różnych rozwiązań prawnych, należących do odrębnych działów prawa, co zresztą staje się coraz częstszym zjawiskiem w praktyce ustawodawczej.

Nie jest możliwe i celowe przedstawianie tu całokształtu problematyki prawnokarnej ochrony rodziny, a o ograniczeniach tendencji penalizacyjnej wspomniano już na wstępie. Podkreślając potrzebę wnikliwego wyważania racji społecznych (często konkurencyjnych), przy konstruowaniu oraz (polityce stosowania środków prawnokarnej ingerencji w sferę stosunków rodzinnych, można ogólnie stwierdzić, że zagrożenie dla przedmiotu ochrony musi osiągnąć w kategoriach jakościowych i ilościowych taki stopień nasilenia społecznego niebezpieczeństwa, że dla jego eliminowania niezbędna staje się karalność zachowania powodującego zagrożenie⁵⁶. Z punktu widzenia polityki stosowania prawa, przy badaniu, aby stosowanie represji nie powodowało rozbijania rodziny i nie powodowało ujemnych konsekwencji, gdy chodzi o dobro dziecka, na uwypuklenie zasługuje konieczność przywiązywania szczególnej wagi do wychowawczej funkcji prawa i sądu w postępowaniu karnym⁵⁷.

9) Dokonując choć w najogólniejszym zarysie oceny polskiego ustawodawstwa chroniącego rodzinę na tle unormowań prawa międzynarodowego, trzeba podkreślić przede wszystkim jego pełną zgodność z prawem międzynarodowym, normującym te zagadnienia, a w szczególności z postanowieniami Deklaracji Praw Dziecka. Warto też wspomnieć, że Polska odegrała znaczną rolę w pracach nad tworzeniem wielu międzynarodowych rozwiązań w tej dziedzinie stosunków społecznych. Z inicjatywy Polski włączono do Paktów Praw Politycznych i Obywatelskich idee dotyczące praw dziecka⁵⁸, a w ostatnim okresie Polska odegrała

⁵⁶ J. Bafia, *Problemy kryminologii...*, s. 20; tenże, *Umocnienie i ochrona rodziny...*, s. 39; W. Michalski, *Ochrona rodziny...*, s. 47; tenże, Prawo jako instrument ochrony i umocnienia rodziny — referat na konferencji naukowej z dnia 15-17 II 1979 r. w Warszawie zorganizowanej przez IPSiR UW na temat: Problemy Profilaktyki Społecznej i Resocjalizacji.

⁵⁷ W. Michalski, *Wychowawcza funkcja sądu w postępowaniu karnym*, Warszawa 1976, s. 160 i nast.

⁵⁸ Z. Resich, *Polska w obronie praw człowieka*, Warszawa 1978, s. 17 i nast.; tenże, *Humanizm prawa polskiego w świetle międzynarodowych aktów o ochronie praw człowieka*, NP 1974, nr 7-8, s. 879; por. też M. Regent-Lechowicz, *Ochrona «dobra dziecka w aspekcie prawa międzynarodowego* — referat na konferencji naukowej na temat: Dobro dziecka ....

dużą rolę zarówno w zakresie inicjatywy, jak i opracowania tekstu, uchwalonej przez Zgromadzenie Ogólne NZ, (Deklaracji o wychowaniu społeczeństw w duchu pokoju.

Z uwagi na więzi rodzinne, łączące pewną część obywateli różnych krajów, przy dokonywaniu kompleksowej oceny stanu prawnej ochrony rodziny nie należałoby pomijać także problematyki prawa międzynarodowego prywatnego, w ramach której na szczególną uwagę zasługują zagadnienia zawarcia małżeństwa i jego rozwiązanie, stosunków majątkowych między małżonkami oraz stosunków między rodzicami i dziećmi⁵⁹.

III. FUNKCJONOWANIE ORGANÓW WYMIARU SPRAWIEDLIWOŚCI W SYSTEMIE OCHRONY RODZINY — SĄDY RODZINNE

Systematyczne polepszanie materialnych i kulturalnych warunków bytu całego społeczeństwa, podnoszenie poziomu wiedzy i ogólnej kultury, rozwój nauk społeczno-prawnych — wszystko to podwyższa wymagania stawiane prawu i organom je stosującym. Gdy chodzi o interesującą nas tu problematykę, istotne znaczenie mają towarzyszące wspomnianym zjawiskom przemiany dokonujące się we współczesnych rodzinach, stojących przed potrzebą konkretyzacji nowych zasad swego bytowania, harmonizujących z nową socjalistyczną współczesnością⁶⁰. O rozmiarach społecznych potrzeb i ważności roli przypadającej sądownictwu w tego typu sprawach świadczy już sama liczba (około 370 tysięcy) spraw rocznie ze stosunków rodzinnych⁶¹. Wyrazem doceniania tego problemu w działaniach resortu sprawiedliwości jest przywiązywanie wielkiej wagi do doskonalenia praktyki sądowej w sprawach rodzinnych i jej oddziaływania na świadomość członków społeczeństwa⁶². Poważnym osiągnięciem w tej dziedzinie jest utworzenie sądów rodzinnych, stanowiących wyższą formę organizacyjną sądownictwa dla nieletnich⁶³. Stwo-

⁵⁹ Materiały z konferencji polsko-zachodnioniemieckiej na temat: Równouprawienie płci w prawie międzynarodowym prywatnym zorganizowanej przez IPiP PAN (Zespół Prawa Rodzinne) w dniach 26-27 IV 1977 w Poznaniu, *Studia Prawnicze* 1978, nr 3(57), s. 6.

⁶⁰ Z. Tyszka, *Rodzina ...*, s. 13.

⁶¹ J. Rafia, *Umacnianie i ochrona rodziny ...*, s. 32.

⁶² *Ibidem*; por. też W. Berutowicz, *Rola wymiaru sprawiedliwości w PRL*, NP 1978, nr 10, s. 1401; W. Patulski, *Sądownictwo rodzinne*, NP 1978, nr 2, s. 190; Jacek R. Kubiak, W. Kasprzycki, *Sądy rodzinne — idea i uregulowania prawne*, NP 1977, nr 7-8, s. 1045; Jacek R. Kubiak, *Sądy rodzinne — od eksperymentu do oryginalnego rozwiązania*, *Zeszyty Naukowe IBPS* 1977, nr 7, s. 197; tenże, *Kierunki zmian ...* s. 12.

⁶³ Zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 XII 1977 zmieniające zarządzenie — Tymczasowy regulamin dla sądów wojewódzkich i rejonowych w sprawach administracji i nadzoru (Dz. Urz. Min. Spraw, nr 6, poz. 24) oraz zarządzenie Ministra Sprawiedliwości z dnia 7 VIII 1978 w sprawie organizacji i zakresu działania rodzinnych ośrodków diagnostyczno-konsultacyjnych (Dz. Urz. Min. Spraw, nr 3, poz. 17).

rzony w ten sposób, pierwszy w Europie, zwarty i kompleksowo pomyślany system sądownictwa rodzinnego, skupiający całość zagadnień związanych z ingerencją sądu w funkcjonowanie rodziny, ma na celu podejmowanie bardziej skutecznych rozstrzygnięć przy szerokiej współpracy ze specjalistami z zakresu psychologii, pedagogiki, medycyny. Ujednoliceniu i zapewnieniu spójności orzecznictwa w sprawach dotyczących różnych problemów w tej samej rodzinie (obejmującego wszystkie sprawy z zakresu prawa rodzinnego i opiekuńczego, sprawy przymusowego leczenia alkoholików, sprawy karne nieletnich oraz sprawy karne o przestępstwa przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży), służy także terytorialny podział pracy sędziów oraz odpowiedni dobór kadry sędziowskiej⁶⁴. Dużą wagę przywiązuje się także do zapewnienia sądom rodzinnym odpowiednio wyspecjalizowanych ławników oraz kuratorów zawodowych. Tak zwane rodzinne ośrodki diagnostyczno-konsultacyjne w coraz szerszym zakresie są wykorzystywane nie tylko w sprawach karnych nieletnich, ale także w postępowaniu opiekuńczym i rozwodowym, czy nawet w sprawach o wydanie zezwolenia na zawarcie związku małżeńskiego⁶⁵.

Działalność sądów rodzinnych, zwłaszcza w zakresie opieki nad dzieckiem zazębia się z pracą innych organów, instytucji i organizacji społecznych, przy czym ich współdziałanie odbywa się dwukierunkowo, to jest z jednej strony polega na powiadamianiu sądu o sytuacji zagrażającej dobru dziecka, z drugiej strony, wiąże się ze współpracą mającą na celu wykonanie orzeczenia sądu i udzieleniem rodzinie pomocy w ramach działalności innych organizacji i instytucji. Rzeczą niezmiernie istotną dla skuteczności przedstawianej formy sądownictwa⁶⁶ jest skoordynowanie i zsynchronizowanie rozwiązań w zakresie tej współpracy, a przede wszystkim właściwe usytuowanie w tym systemie sądów rodzinnych. Wspomniany problem nabiera znaczenia także na tle przywiązywania coraz większej wagi do eliminowania nie samych objawów, ale przyczyn patologii rodziny i rozwijania szeroko rozumianej profilaktyki społecznej, do nasilania pomocy rodzinie zarówno socjalnej, jak i doradczej ze strony właściwych jednostek organizacyjnych⁶⁷.

⁶⁴ Ibidem.

⁶⁵ W. Patulski, *Nowy obraz sądownictwa*, Gazeta Sądowa 1978, nr 2, s. 4.

⁶⁶ W. Michalski, *Rola badań w rozwoju prawa i praktyki wymiaru sprawiedliwości*, NP 1974, nr 7-8, s. 897 i nast.; W. Kozłowski, K. Krzekotowska, S. Matysik, E. Warzecha, *Udział orzecznictwa sądowego w kształtowaniu stosunków społecznych — na przykładzie spraw mieszkaniowych, rolnych oraz spraw o ochronę dóbr osobistych*, Zeszyty Naukowe IBPS 1979, nr 10.

⁶⁷ W. Czachórski, *Osobowość a rodzina socjalistyczna*, Gazeta Sądowa 1973, nr 14, s. 7; por. też dyskusję naukową nad tezami artykułu prof. A. Stelmachowskiego zorganizowaną przez Komitet Redakcyjny PiP w dniu 5 V 1976 w Warszawie, PiP 1976, nr 7-8, s. 70; A. Strzembosz, *Zapobieganie niedostosowaniu społecznemu dzieci i młodzieży*, Warszawa 1979, s. 6; K. Krzekotowska, *Ochrona i umacnianie rodziny w państwach socjalistycznych ...*, s. 2.

Przywiązywanie tak dużej wagi do problematyki rodzinnej w całości kształcie pracy resortu sprawiedliwości wynika tak z ilościowej (sprawy tego typu — to 1/3 spraw, z jakimi resort ma do czynienia w ogóle⁶⁸), jak i jakościowej wagi tych zagadnień. Wchodzą tu bowiem w grę rozstrzygnięcia o najważniejszych w marksistowskim systemie wartości dobrach, w kręgu których leży także dobro dziecka, widziane w dalszej perspektywie ideału dojrzałego członka społeczeństwa⁶⁹.

Warto podkreślić, że prace nad doskonaleniem funkcjonujących w tym zakresie rozwiązań, nad doskonaleniem praktyki życia społecznego i działalności organów (szczególnie organów wymiaru sprawiedliwości, co do których sam status ustrojowy zakłada, iż mają je cechować wzajemnie warunkujące się fachowość i niezawisłość), wymagają dalszych inicjatyw oraz zwiększonego udziału nauki, odpowiednio do wzrastającej w ogóle roli nauk społecznych w obecnym okresie rozwoju PRL⁷⁰.

IV. ZNACZENIE BADAN NAUKOWYCH

Już wyżej wielokrotnie nawiązywano do prac i ocen dostarczanych — w odniesieniu do wielu kwestii z zakresu podjętego tematu — przez naukę. Akcentując rolę nauki, zwłaszcza w pracach nad doskonaleniem systemu prawnego w PRL, tak w formie reform ustawodawczych, jak i drogą kształtowania właściwej wykładni przepisów prawa⁷¹, warto tu przede wszystkim zwrócić uwagę na doniosłe wydarzenie, jakim dla wszystkich środowisk naukowych było XII Plenum KC PZPR z 15-16 VI 1978 r. (Tezy: „o dalsze umacnianie roli nauki w społeczno-gospodarczym rozwoju kraju”)⁷², jak również na towarzyszącą temu wydarzeniu naukową dyskusję⁷³.

⁶⁸ W Patulski, *Nowy obraz sądownictwa ...*, s. 4.

⁶⁹ M. Fritzhand, *W kręgu etyki marksistowskiej*, Warszawa 1966, s. 56; Z. Radwański, *Pojęcie i funkcje „dobra dziecka” ...*.

⁷⁰ J. Szczepański, *Stosowanie nauk społecznych w praktyce*, Nowe Drogi 1976, nr 6, s. 44; W. Markiewicz, *Stan i perspektywy rozwoju nauk społecznych*, Nowe Drogi 1972, nr 3, s. 57.

⁷¹ J. Bafia, *Program doskonalenia prawa w PRL*, PiP 1978, nr 8-9, s. 17; tenże, *Pięć lat działalności Rady Legislacyjnej*, PiP 1979, nr 3, s. 6; tenże, *Rola prawa cywilnego w społeczeństwie socjalistycznym*, NP 1978, nr 7-8, s. 1007; A. Łopatka, *Prawoznawstwo i program doskonalenia prawa PRL*, PiP 1978, nr 8-9, s. 27; W. Michalski, *Rola badań ...*, s. 897; W. Berutowicz, *Rola wymiaru sprawiedliwości ...*, s. 1401; tenże, *Rola Rady Legislacyjnej w doskonaleniu prawa PRL*, PiP 1976, nr 1-2, s. 41.

⁷² A. Łopatka, *Prawotwórstwo...*, s. 27 i przedstawioną tam ocenę znaczenia dyrektyw politycznych dla prawotwórstwa z uwzględnieniem uchwał VI Zjazdu PZPR, 6-11 XII 1971, *Podstawowe dokumenty i materiały*, Warszawa 1971, s. 284; VII Zjazd PZPR 8-12 1975, *Podstawowe dokumenty i materiały*, Warszawa 1975, s. 254; II Krajowa Konferencja PZPR 9-10 I 1978, *Podstawowe dokumenty i materiały*, Warszawa 1978, s. 43.

⁷³ Por. też A. Murzynowski, *XII Plenum KC PZPR a rola nauk prawnych*, PiP 1978, nr 8-9, s. 3.

W zakresie badań nad rodziną, które w problematyce współczesnych nauk społecznych — zwłaszcza w Polsce i innych państwach socjalistycznych — zajmują poczesne miejsce⁷⁴, trzeba w szczególności widzieć potrzebę współpracy przedstawicieli wielu dyscyplin naukowych, potrzebę spojrzenia na tę problematykę w sposób integralny, umożliwiający tworzenie syntez rezultatów badawczych uzyskanych przez dyscypliny szczegółowe. Ochrona rodziny za pomocą instrumentów prawnych ma bowiem — na co wskazuje już powyższy skrótowy i selektywny przegląd rozwiązań prawnych — charakter wielowarstwowy. Dopiero kompleksowe naświetlenie tej problematyki z punktu widzenia różnych gałęzi prawa, jak również innych nauk społecznych pozwala na znalezienie właściwych rozwiązań prawnych, na ich zsynchronizowanie w sposób odpowiadający zasadniczemu celowi — spójności aksjologicznej systemu prawnego⁷⁵. Szczególnie uzasadniona jest współpraca nauk prawnych z socjologią, w ramach której wyodrębniona jest subdyscyplina — socjologia rodziny, będąca ważnym działem wiedzy o społeczeństwie⁷⁶. Przynosi to obopólną korzyść, gdyż w ten sposób bardziej miarodajnie można odpowiadać na zasadnicze pytania, dlaczego istniejące rozwiązania mają być zmienione oraz dlaczego proponowane rozwiązania będą lepsze, co — z uwagi na złożoność rzeczywistości, na którą prawo ma oddziaływać, trudności w wyważeniu wpływu czynnika normatywno-prawnego na poszczególne sfery egzystencji rodziny i jej funkcjonowanie, trudności w prawidłowym określeniu wszystkich ważnych mechanizmów, wpływających na kształt zjawisk społecznych i towarzyszących im prawidłowości w sferze zjawisk prawnych, a także konieczność uwzględnienia całej mozaiki postaw i oczekiwań indywidualnych — jest zagadnieniem niezmiernie złożonym⁷⁷. A słusznie wszak podkreśla się, że naukowe podejście do rozważanego zagadnienia, wymaga uwzględnienia wszystkich wchodzących w grę uwarunkowań, a więc uwzględniania przez nauki prawne osiągnięć innych dyscyplin naukowych, co ma do-

⁷⁴ M. Regent-Lechowicz: wystąpienie otwierające obrady międzynarodowej konferencji na temat: Ochrona i umacnianie rodziny ..., oraz referat na VI Plenum ZG ZPP z 18 XII 1978 w Warszawie: Prawo i prawnicy w kształtowaniu i umacnianiu rodziny oraz jej roli w społeczeństwie; G. Swierdłow, *Prawa grażdan w siemie*, Moskwa 1963, s. 14 i nast.

⁷⁵ W. Michalski, *Rola badań...*, s. 897; W. Czachórski, *Osobowość a rodzina socjalistyczna ...*, s. 7.

⁷⁶ Z. Tyszka, *Geneza i rozwój socjologii rodziny*, RPEiS 1973, nr 1, s. 233; J. Szczepański, *Elementarne pojęcia socjologii*, Warszawa 1963, s. 149; A. C. Charczew, *Brak i siemja w SSSR*, Moskwa 1964, s. 48.

⁷⁷ J. Szczepański, *Stosowanie nauk społecznych...*, s. 44; W. Markiewicz, *Stan i perspektywy rozwoju nauk ...*, s. 57; W. Czachórski, *Osobowość a rodzina socjalistyczna ...*, s. 7; K. Bryl, *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, s. 314.

niosły wpływ na eksplikacje prawnicze wolne od jednostronności spojrzenia⁷⁸.

Akcentując potrzebę podnoszenia efektywności badań nad rodziną, przy wykorzystaniu odpowiednio dobranych technik badawczych, a w szczególności prowadzenia w szerszym zakresie — obok tradycyjnej formalno-dogmatycznej analizy norm prawnych — badań porównawczych (oczywiście przy stosowaniu różnych podejść w zależności od tego czy chodzi o ustawodawstwo innych państw socjalistycznych, czy też państw o innych ustrojach), warto uwypuklić — zwłaszcza w odniesieniu do prawa sądowego — znaczenie badań prawno-empirycznych. Przy prowadzeniu badań tą metodą trzeba widzieć potrzebę zarówno badań nad funkcjonowaniem instytucji prawnych w praktyce organów powołanych do stosowania prawa (analiz orzecznictwa sądowego), jak i badań zjawisk społecznych w środowisku społecznym, w którym rozgrywają się lub potencjalnie mogą się rozgrywać wydarzenia wymagające ingerencji prawa (badań prowadzonych przy wykorzystaniu socjologicznych technik badawczych)⁷⁹. Zakresu wspomnianych badań prawno-empirycznych nie należałoby ograniczać do rodzin, co do których zachodziła potrzeba uruchomienia określonych form ingerencji z zewnątrz z powodu trudności w ich właściwym funkcjonowaniu (np. do rodzin niepełnych m. in. wskutek rozwodu, rodzin nie wykonujących prawidłowo funkcji wychowawczych), lecz obejmować nimi także rodziny spoza tego kręgu, choć trudniej jest dotrzeć do nich z tymi badaniami. Wnioski płynące z badań nad funkcjonowaniem tej drugiej grupy rodzin — bezsprzecznie liczniejszej — dostarczają bowiem szerszej wiedzy o rodzinie, która ma istotne znaczenie także dla pierwszej grupy rodzin⁸⁰.

Dla badań w zakresie prawa sądowego, służących doskonaleniu rozwiązań prawnych i praktyki wymiaru sprawiedliwości ważne są zarówno badania prowadzone w aspekcie formalnym (tzw. płaszczyzna logicz-

⁷⁸ S. Szer, *Metoda prawno-porównawcza w prawie cywilnym i rodzinnym*, PiP 1967, nr 1, s. 22; M. Rybicki, *Badania prawno-porównawcze. Ich znaczenie dla rozwoju nauk prawnych i dla praktyki*, w: *Metody badania prawa*, red. A. Łopatka, Warszawa 1973, s. 40.

⁷⁹ A. Łopatka, W. Michalski, *Instytut Badania Prawa Sądowego*, Zeszyty Naukowe IBPS 1974, nr 1, s. 3; W. Michalski, *Rola badań...*, s. 898 i 903; A. Łopatka, W. Michalski, *Rozwój i działalność Instytutu Badania Prawa Sądowego w latach 1973-1978*, Zeszyty Naukowe IBPS 1978, nr 10, s. 5 i nast; E. Warzocha, *Znaczenie rozpoznania przyczyn naruszania norm prawa cywilnego dla działalności sądownictwa*; E. Łętowska, *W kwestii skuteczności norm prawa cywilnego*, w: *Przyuczyny naruszeń norm prawa cywilnego. Możliwości badawcze*, Warszawa 1977 s. 65 - 93.

⁸⁰ Na ten aspekt zagadnienia zwrócono uwagę w ramach wspólnych prac badawczych ZSRR i NRD, którymi objęto w szerokim zakresie także rodziny prawidłowo funkcjonujące, por. K. Krzakotowska, *Ochrona i umacnianie rodziny w państwach socjalistycznych...*, s. 2 oraz materiały z międzynarodowej konferencji na temat: *Ochrona i umacnianie rodziny...*

no-językowa badań nad prawem), jak i w aspekcie realnym (płaszczyzna psychologiczna), a także w płaszczyźnie aksjologicznej — to znaczy badań nad prawem jako przejawem określonego systemu wartości, przy uwzględnieniu tego, że polskie prawoznawstwo za swoją podstawę filozoficzną przyjmuje system wartości filozofii marksistowskiej⁸¹. Będąca jej zasadniczą częścią dialektyka marksistowska, jako uniwersalna metoda poznawcza, jako nauka o ogólnych prawach ruchu i rozwoju zarówno świata zewnętrznego, jak i ludzkiego myślenia powinna stanowić, także w interesującym nas zakresie, główną bazę metodologiczną. Prowadzenie badań naukowych z uwzględnieniem interdyscyplinarnej współpracy stało się bardziej dostępne w ramach kompleksowych planów badań naukowych, który to sposób planowania został szerzej określony w uchwale II Kongresu Nauki Polskiej z 1973 r.⁸²

Gdy jednak chodzi o planowanie badań dostosowanych do określonych zamierzeń ustawodawczych, warto zaznaczyć, iż nie może ono i nie jest wykonywane przez samych uczonych. Ów program badawczy jest bowiem „wypadkową wpływu i sugestii kierowniczych organów państwowych, wpływu przyjmowanego przez państwo systemu wartości społecznych oraz wynikiem inicjatywy, zamiłowań i preferencji samych uczonych”⁸³. Przy planowaniu i realizacji badań naukowych trzeba też widzieć potrzebę współpracy z nauką światową, co staje się coraz bardziej niezbędne we wszystkich ambitnych i kompleksowych badaniach prawnych.

V. ZAKOŃCZENIE

W uwagach końcowych ograniczyć się wypada do podkreślenia, że niniejsza próba ujęcia systemowego problematyki prawnej ochrony rodziny, miała na uwadze wykazanie złożoności tego ważnego społecznie zagadnienia, uzasadniającej potrzebę jego wszechstronnego rozważania dla wskazania właściwych i adekwatnych do społeczno-ekonomicznych uwarunkowań rozwiązań prawnych oraz dla ich zsynchronizowania, by skutki prawne realizacji jednego zespołu norm prawnych nie niweczyły skutków realizacji innego zespołu norm systemu prawnego.

⁸¹ Z. Radwański, *Pojęcie i funkcja „dobra dziecka”...*, s. 1 i nast.; M. Fritzhand, *W kręgu etyki...*, s. 56; por. też *Filozofia marksistowska*, Warszawa 1970, s. 217; L. Nowak, *Próba metodologicznej charakterystyki prawoznawstwa*, Poznań 1968; tenże, *Interpretacja prawna. Studium z metodologii prawoznawstwa*, Warszawa 1973, s. 17; J. Wróblewski, *Prawo i płaszczyzny jego badania*, PiP 1969, nr s. 996; Z. Ziemiński, *Logiczne podstawy prawoznawstwa*, Warszawa 1966, s. 12; tenże, *Teoria prawa*, Warszawa—Poznań 1977, s. 15.

⁸² „*Nauka w służbie narodu*”, uchwala II Kongresu Nauki Polskiej. *Materiały i dokumenty*, t. I, Warszawa 1974.

⁸³ A. Łopatka, *Prawoznawstwo...*, s. S3; por. też A. Łopatka, W. Michalski, *Rozwój i działalność Instytutu Badania Prawa Sądowego...*, s. 5 i nast.

Przedstawiając niektóre ważniejsze rozwiązania, ilustrujące stan prawnej ochrony rodziny, starano się z jednej strony wskazać osiągnięcia zwłaszcza nowszych rozstrzygnięć ustawodawczych z uwzględnieniem dorobku nauki i judykatury sądowej, akcentując — ważne dla wszystkich działów prawa — konstytucyjne zasady ochrony i umacniania rodziny, a w zakresie doskonalenia praktyki stosowania prawa, wypuklając znaczenie nowej formy sądownictwa, jaką są sądy rodzinne. Z drugiej strony, starano się zwrócić uwagę na niektóre „słabsze” ogniwa systemu ochrony rodziny, co do których zachodzi potrzeba poszukiwań bardziej odpowiednich rozwiązań, zwłaszcza z punktu widzenia dobra dziecka, mającego immanentny związek z naczelną wartością systemu marksistowskiej etyki, jaką jest dokonywanie się samorealizacji człowieka, zapewnienie mu możliwości pełnego rozwoju i pełnego zaspokojenia potrzeb z uwzględnieniem takich samych praw innych ludzi.

Wspomniane oceny prowadzą do wniosków, że w podejmowanych pracach na szczególną uwagę zasługują następujące grupy problemów:

— dalsze doskonalenie systemu wychowania nowego pokolenia, a zwłaszcza lepsze skoordynowanie przedsięwzięć współdziałających w tym zakresie jednostek.

— wzmocnienie i zsynchronizowanie pronatalistycznej polityki społecznej w szczególności poprzez wprowadzenie spójnego i funkcjonalnego systemu zasiłków opiekuńczych z uwagi na wychowywanie dzieci,

— pełniejsze zabezpieczenie warunków materialnych i opieki ludziom starym i inwalidom,

— rozwój środków zmierzających do zwiększenia trwałości rodziny i poprawy jej należytego funkcjonowania, między innymi poprzez: szerszą działalność w zakresie poradnictwa małżeńsko-rodzinnego oraz rozwój dalszych form pomocy dla rodzin znajdujących się w szczególnie trudnych warunkach (np. rodzin niepełnych, wielodzietnych, czy obejmujących osoby niepełnosprawne),

— dalszy rozwój pomocy dla osób, które nie mogą zaspokoić swych potrzeb, jeżeli osoby zobowiązane na podstawie przepisów alimentacyjnych (lub innych) uchylają się od spełniania obowiązków,

— intensyfikowanie działań w zakresie zwalczania i zapobiegania przestępczości przeciwko rodzinie, opiece i młodzieży oraz przestępczości nieletnich, między innymi poprzez wczesne usuwanie źródeł demoralizacji, dążenie do rozszerzenia katalogu środków wychowawczo-poprawczych,

— doskonalenie praktyki organów stosujących prawo, a w szczególności w odniesieniu do sądownictwa — funkcjonowania sądów rodzinnych.

Z uwagi na to, że duży udział w rozwiązywaniu tych problemów przypada instrumentom natury prawnej, zaakcentowano poważną rolę nauk prawnych w pracach nad doskonaleniem w interesującym nas zakresie

systemu prawnego oraz praktyki organów stosujących prawo, zwłaszcza zaś praktyki, funkcjonujących w szerokim zakresie w ramach systemu ochrony rodziny, organów wymiaru sprawiedliwości.

LA PROTECTION JURIDIQUE DE LA FAMILLE (ESSAI DE SYSTEMATISATION)

Résumé

Cette dissertation se compose de trois parties. Ce sont: l'examen des solutions juridiques, le fonctionnement de l'administration de la justice dans le système de protection de la famille, le rôle des recherches scientifiques. Elle présente le problème de la protection de la famille en prenant en considération des solutions juridiques qui appartiennent aux différentes branches du droit. Le présent travail ne se limite pas à l'analyse dogmatique mais tend à montrer plusieurs aspects du fonctionnement pratique des principes de la protection de la famille.

Nous avons pris comme point de départ les principes de la protection et de la consolidation de la famille compris dans la constitution, nous avons mis l'accent sur les modifications effectuées en 1976. Il est question de l'analyse détaillée de la réalisation de ces principes à la base du code de famille et de tutelle dont les solutions sont la source du système de protection de la famille. Nous avons accentué la liaison étroite qui existe entre les normes du code de famille et de tutelle et celles des codes civil et de procédure civile. Nous avons souligné en même temps la grande utilité de la méthode de droit civil pour normaliser les rapports sociaux. Il s'agit des situations où il est nécessaire de recourir à la loi pour régler les rapports sociaux dans la famille, des rapports spécifiques, ayant souvent le caractère intime.

Par la suite nous avons analysé les formes de l'aide sociale (allocations familiales, retraite, différentes formes de subvention immédiate) prévues pour soutenir les parents dans l'éducation de leurs enfants et pour éliminer une influence négative que les difficultés du sort exercent sur la vie familiale. On a montré les aspects du problème de logement qu'il est possible de résoudre à l'aide des institutions juridiques faisant partie de différentes branches du droit: droit civil, droit de famille, droit de coopérative, droit administratif. Nous avons eu recours à des réussites de l'instruction publique et de l'assistance médicale. Nous avons présenté aussi plusieurs solutions comprises dans le droit de travail concernant surtout la protection de la maternité.

En désapprouvant les phénomènes de l'alcoolisme et de la criminalité étant les causes de la pathologie de famille, nous avons souligné l'apport des moyens administratifs et civils ainsi que l'apport des mesures répressives. Cette réaction est très significative dans le procédé de consolidation de la famille. Le sens négatif de ces phénomènes est pourtant plus large, il est nécessaire de les analyser en même temps par rapport aux autres catégories de la vie sociale. Nous avons analysé en détail le problème des infractions contre la famille, la protection, centre la jeunesse. Nous avons apprécié la législation polonaise qui protège la famille en suivant ainsi les normes du droit international élaborées par l'Organisation des Nations Unies (Déclaration des Droits de l'Enfant, Pactes relatifs aux Droits de l'Homme, Déclaration de l'Education des Nations dans l'Esprit de Paix).

Nous avons présenté les problèmes du fonctionnement des organes de la ju-

stice dans le système de protection de la famille en mettant l'accent sur l'importance de la nouvelle forme de juridiction constituée par le tribunal de famille.

En parlant de l'importance des recherches scientifiques nous avons mis l'accent sur la nécessité de la coopération interdisciplinaire, de l'intensification des recherches empiriques concernant aussi des familles qui fonctionnent correctement. Nous avons souligné le fait que le climat idéologique propice favorise la famille. Ce sont les documents du Parti Ouvrier Polonais Unifié qui témoignent de l'intérêt porté sur ce sujet dans la dernière décade. A l'étape actuelle du développement de la Pologne augmente le rôle des sciences sociales, ce qui facilite les recherches scientifiques dans ce domaine.